

De paradox van de fijne school

Tessa M.L. Kaufman · Gijs Huitsing

Afgelopen jaar presenteerde een consortium van Nederlandse universiteiten onderzoek naar de effectiviteit van anti-pestprogramma's (Orobio de Castro et al. 2018). Hoewel er lovende berichten kwamen over de programma's die pesten reduceren, laat recent onderzoek zien dat er belangrijke onbedoelde neveneffecten optreden bij succesvolle interventies (Huitsing et al. 2018; Garandea et al. 2018). Gepeste kinderen die niet geholpen worden door anti-pestprogramma's zijn nog ongelukkiger dan voorheen. Paradoxaal genoeg geldt dus: hoe veiliger de school, hoe moeilijker de overgebleven slachtoffers het hebben. Deze 'paradox van de fijne school' biedt een nieuwe kijk op het beoordelen van interventies en laat zien dat de urgentie om pesten structureel aan te pakken hoger is dan ooit.

Een kwart van de slachtoffers

De paradox van de fijne school is onderzocht binnen het anti-pestprogramma KiVa in Nederland. Voordat het programma startte werd 19 % van alle kinderen gepest, waarvan een kwart (3,6 %) nog steeds werd gepest toen het programma twee jaar bezig was (Kaufman et al. 2018). Die laatste groep met 'overgebleven slachtoffers' lijkt op het oog klein, maar bestaat toch uit ongeveer één kind per klas.

Voor de overgebleven slachtoffers pakte het anti-pestprogramma KiVa negatief uit voor hun welzijn. Zij waren na twee jaar KiVa nóg somberder en hadden nóg minder zelfvertrouwen dan voorheen (Huitsing et al. 2018). Dat was niet het geval voor slachtoffers op scholen zonder KiVa. Vergelijkbare resultaten waren er op Finse KiVa-scholen. Slachtoffers van pesten voelden zich somberder en angstiger, en werden meer afgewezen door klasgenoten als het pesten in de klas afnam. Wat verklaart die paradox van de fijne school? Mogelijke verklaringen

MSc T.M.L. Kaufman (✉) · Dr. G. Huitsing
Gedrags- en Maatschappijwetenschappen, vakgroep Sociologie, Rijksuniversiteit Groningen, Grote
Kruisstraat 2/1, 9712 TS Groningen, Nederland
e-mail: t.m.l.kaufman@rug.nl

Kind Adolesc., <https://doi.org/10.1007/s12453-019-00199-3>

© Bohn Stafleu van Loghum is een imprint van Springer Media B.V., onderdeel van Springer Nature 2019

richten zich zowel op het perspectief van de overgebleven *slachtoffers* als op dat van hun *klasgenoten*.

'Het ligt aan mij'

Allereerst voelen overgebleven slachtoffers zich waarschijnlijk extra somber omdat ze hun eigen situatie vergelijken met de kinderen die eerst wel maar nu niet meer gepest worden. Dit proces heet 'sociale vergelijking' (Festinger 1954): mensen evalueren hun eigen situatie door deze te vergelijken met de situatie van relevante anderen. Wanneer die anderen in een betere situatie zitten, is er sprake van opwaartse vergelijking met een negatieve uitkomst voor de persoon zelf. Voor slachtoffers van pesten bestaat de referentiegroep van relevante anderen uit mede-slachtoffers. Wanneer mede-slachtoffers niet meer gepest worden en zich dus in een betere situatie bevinden dan de overgebleven slachtoffers, vindt opwaartse vergelijking plaats. De overgebleven slachtoffers beoordelen hun eigen situatie dus als extra negatief. Bovendien zullen zij de oorzaak van het pesten bij zichzelf leggen ('het zal wel aan mij liggen'). Wanneer anderen wel ontsnappen aan het pesten en zij niet, is het minder waarschijnlijk dat ze de oorzaak bij de pesters of de school kunnen leggen. Hoe minder klasgenoten worden gepest, hoe méér slachtoffers zichzelf namelijk de schuld geven van het pesten (Schacter en Juvonen 2015).

Minder steun

Ook groepsprocessen bieden een verklaring voor het verslechterde welzijn van overgebleven slachtoffers op een fijne school. Op een school waar pesten weinig voorkomt, zijn er waarschijnlijk minder klasgenoten die de slachtoffers steunen. Dat heeft ten eerste te maken met de *norm*. Kinderen wijzen andere kinderen sneller af wanneer ze niet aan die sociale norm voldoen (Wright et al. 1986). Als een school sterk de nadruk legt op het tegengaan van pesten (bijvoorbeeld met themalessen, posters, zichtbare surveillance), geeft dat een boodschap dat er op de school geen slachtoffers bestaan. Overgebleven slachtoffers op een school met een anti-pestprogramma wijken af van die norm, en daarom gaan klasgenoten waarschijnlijk minder met hen om of wijzen hen zelfs meer af.

Een andere verklaring voor minder steun voor overgebleven slachtoffers is het '*soort zoekt soort*'-principe. Mensen die op elkaar lijken, bijvoorbeeld qua uiterlijk, gedrag of sociale status, worden vaak bevriend en steunen elkaar. Slachtoffers van pesten zijn dan ook vaak bevriend met elkaar en helpen elkaar om het pesten te verwerken (Lodder et al. 2016). Aan de andere kant willen kinderen die niet gepest worden juist liever geen vrienden worden met slachtoffers (Sijtsema et al. 2013). Een anti-pestprogramma verandert iets in de structuur van de groep: het clubje van slachtoffers die elkaar steunen, wordt steeds kleiner als sommige slachtoffers wél worden geholpen. Er is dus minder van 'de eigen soort', en daardoor waarschijnlijk minder steun voor overgebleven slachtoffers.

Signaleren en structurele monitoring

Kortom, kinderen die nog steeds gepest worden op een school waar het pesten afneemt, voelen zich steeds ongelukkiger. Dit komt mogelijk doordat ze zichzelf vooral vergelijken met kinderen die in een betere situatie zitten en ze zichzelf nog meer de schuld geven en zich daardoor vervelender voelen. Bovendien krijgen ze waarschijnlijk nóg minder hulp van klasgenoten: ze wijken af van de sociale norm en er zijn minder lotgenoten om hen te helpen.

Deze schrijnende situatie van overgebleven slachtoffers laat zien dat het belangrijker is dan ooit dat de samenleving pesten blijvend tegengaat. Nieuwe maatregelen zijn nodig om leerkrachten te ondersteunen om overgebleven slachtoffers sneller te signaleren en anderen alsnog voor hen op te laten komen. Dat betekent ook dat het belangrijk is dat beoordelingscommissies van anti-pestprogramma's niet alleen oordelen of er sprake is van een gedegen basisprogramma, maar ook of het programma maatregelen bevat voor structurele monitoring en handelingsplannen voor overblijvende slachtoffers. Het doel is immers dat alle kinderen baat hebben bij de groeiende maatschappelijke aandacht voor het reduceren van pesten.

Literatuur

- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117–114.
- Garandeau, C.F., Lee, I.A., & Salmivalli, C. (2018). Decreases in the proportion of bullying victims in the classroom: effects on the adjustment of remaining victims. *International Journal of Behavioral Development*, 42, 64–72. <https://doi.org/10.1177/0165025416667492>.
- Huitsing, G., Lodder, G.M.A., Oldenburg, B., Schacter, H.L., Salmivalli, C., Juvonen, J., & Veenstra, R. (2018). The healthy context paradox: victims' adjustment during an anti-bullying intervention. *Journal of Child and Family Studies*. <https://doi.org/10.1007/S10826-018-1194-1>.
- Kaufman, T.M.L., Kretschmer, T., Huitsing, G., & Veenstra, R. (2018). Why does a universal anti-bullying program not help all children? Explaining persistent victimization during an intervention. *Prevention Science*, 19, 822–832. <https://doi.org/10.1007/s11121-018-0906-5>.
- Lodder, G.M.A., Scholte, R.H.J., Cillessen, A.H.N., & Giletta, M. (2016). Bully victimization: selection and influence within adolescent friendship networks and cliques. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 132–144. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0343-8>.
- Orobio de Castro, B., Mulder, S., Ploeg, R. van der, Berg, Y. van den, Onrust, S., Stoltz, S., Scholte, R., et al. (2018). *Wat werkt tegen pesten? Effectiviteit van kansrijke programma's tegen pesten in de Nederlandse onderwijspraktijk*. Den Haag: Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek.
- Schacter, H.L., & Juvonen, J. (2015). The effects of school-level victimization on self-blame: evidence for contextualized social cognitions. *Developmental Psychology*, 51, 841–847. <https://doi.org/10.1037/dev0000016>.
- Sijtsema, J.J., Rambaran, J.A., & Ojanen, T.J. (2013). Overt and relational victimization and adolescent friendships: selection, de-selection, and social influence. *Social Influence*, 8, 177–195. <https://doi.org/10.1080/15534510.2012.739097>.
- Wright, J.C., Giammarino, M., & Parad, H.W. (1986). Social status in small groups: individual-group similarity and the social 'misfit'. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 523–536.

MSc Tessa M.L. Kaufman doet als promovendus onderzoek naar kinderen en jongeren die langdurig slachtoffer zijn van pesten.

Dr. Gijs Huitsing doet als universitair docent onderzoek naar pesten en netwerkinterventies, de komende jaren specifiek gericht op het voortgezet onderwijs.